

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องการเปิดรับข่าวสาร ความรู้ ทักษะ และ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของชาวบ้านในหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอ อ.เมือง จังหวัดนราธิวาส ได้ทำการศึกษาทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวิจัยดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต
2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร
 - แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อ
 - แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพของสื่อมวลชน และสื่อบุคคล
3. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้
4. แนวคิดเกี่ยวกับทักษะ
5. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
6. แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตเป็นเรื่องของความพยายามที่จะพิจารณาว่าสังคมที่น่าอยู่ควรจะต้องประกอบไปด้วยปัจจัยทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม จิตใจ วัตถุ และสภาพแวดล้อมของมนุษย์ ซึ่งเป็นการมองสังคมและเศรษฐกิจไปพร้อมๆ กับการปฏิบัติในทุกๆ ด้าน (โชนิต ปิ่นเปี่ยมวิษณุ : 2534)

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และนักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายของคำว่า “คุณภาพชีวิต” ไว้มากมาย ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้ความหมายว่า คุณภาพชีวิต

คือ "การดำรงชีวิตของมนุษย์ในระดับที่เหมาะสมตามความจำเป็นพื้นฐานในสังคมหนึ่งๆ ในช่วงเวลาหนึ่งๆ " โดยองค์ประกอบของความจำเป็นพื้นฐานที่เหมาะสม อย่างน้อยควรมีอาหารที่เพียงพอ มีเครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม มีสุขภาพและจิตใจ ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งได้รับการบริการพื้นฐานที่จำเป็นทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อประกอบการและดำรงชีพอย่างยุติธรรม

ลิปมันท์ เกตุทัต (2525) ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตว่า หมายถึง ชีวิตที่มีความสุข ชีวิตที่สามารถปรับตัวเองให้เข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคม และสามารถปรับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตนเองได้โดยไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและสังคม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ฉดอง แนวพานิช (2530) กล่าวถึงคุณภาพชีวิตว่า หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ที่ดีในระดับที่สังคมยอมรับ คุณภาพชีวิตที่ดีย่อมประกอบไปด้วยความรู้ ความสามารถดี พละนาถัยแข็งแรง มีสุขภาพจิตดีและมีปัจจัยความจำเป็นพื้นฐานครบถ้วน

นอกจากนี้ องค์การยูเนสโก (UNESCO:1978) ยังได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตไว้ว่า คุณภาพชีวิตเป็นความรู้สึทงของการอยู่อย่างพอใจ (มีความสุข ความพอใจ) ต่อองค์ประกอบต่างๆ ของชีวิตที่มีส่วนสำคัญมากที่สุดของบุคคล

แม้ว่าจะมีนักวิชาการหลายท่านพูดถึงแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตไว้ในลักษณะที่แตกต่างกัน จนหาข้อสรุปเป็นที่ยอมรับร่วมกันไม่ได้ว่า ความหมาย และองค์ประกอบที่บ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตที่ถูกต้องแน่นอนนั้นเป็นอย่างไร แต่ก็พอจะสามารถสรุปแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตได้เป็น 2 ด้าน คือ ด้านรูปธรรม และนามธรรม ซึ่งเป็นข้อสรุปที่สอดคล้องกับแนวคิดของเชอร์คอลลและมัวร์ (SHERDOLL AND MOORE) กิตเตอร์และเลวิส (GITER AND LEWIS) รวมทั้งองค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้แปลคุณภาพชีวิตออกเป็น 2 ด้าน (ดร.ไพรัตน์ เคะะรินทร์, 16: 2534)

(ก) ด้านวัตถุวิสัย (OBJECTIVITY) เป็นการศึกษาทางด้านรูปธรรมที่สามารถมองเห็นได้ นับได้ หรือวัดได้ ซึ่งส่วนมากจะเป็นสถิติทางราชการ เช่น ข้อมูลด้านประชากร อัตราการเกิด การตาย สภาพทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ประชาชาติ ดัชนีราคาผู้บริโภค อัตราส่วนผู้มืงานทำ และข้อมูลสภาพสิ่งแวดล้อม

(ข) ด้านจิตวิสัย (SUBJECTIVITY) เป็นการศึกษาบนพื้นฐานทางด้านจิตวิทยา โดยการสอบถามความรู้สึกและเจตคติด้านต่างๆของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงของสังคมใน

ขณะนั้น เช่น ความพอใจในชีวิต ความสุข ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย เป็นต้น โดยมีความเชื่อ ว่า กระแสความรู้สึกนึกคิดของประชาชนนั้น มีอิทธิพลถึงคุณภาพชีวิตด้วย

สำหรับประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ศึกษาวิจัยและยอมรับว่า องค์ประกอบหนึ่งที่บ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตที่ดีของสังคมปัจจุบัน คือ องค์ประกอบคุณภาพชีวิตตามความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ของสังคมไทย มี 8 ข้อ ดังนี้

1. ประชาชนได้กินอาหารที่ถูกสุขลักษณะและเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย
2. ประชาชนมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
3. ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการสังคมขั้นพื้นฐาน ที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ
4. ประชาชนมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
5. ประชาชนมีการผลิตและหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ
6. ครอบครัวสามารถควบคุมช่วงเวลาและจำนวนการมีบุตรได้ตามต้องการ
7. ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่และกำหนดวิถีชีวิตของตนเองและชุมชน
8. ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร

การสื่อสาร คือกระบวนการถ่ายทอดสาร (message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้ส่งสาร (source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้รับสาร (receiver) โดยผ่านสื่อ (channel) (ประมะ สดะเว ทิน 2538 : 30) กระบวนการสื่อสารจึงประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลัก คือ ผู้ส่งสาร ข่าวสาร ช่องทาง ผู้รับสาร ผลที่เกิดจากการสื่อสาร และการสะท้อนกลับหรือปฏิกริยาคือตอบสนอง

กระบวนการเหล่านี้มีลักษณะที่ต่อเนื่องตลอดเวลา ไม่มีจุดเริ่มต้น หรือจุดสิ้นสุด ไม่มีการหยุดนิ่ง โดยผู้ส่งสาร และผู้รับสารจะต้องมีการสื่อสารตอบโต้กันตลอดเวลา จึงทำให้ทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสารสามารถปรับเปลี่ยนสถานภาพกันได้ เนื่องจากในการสื่อสารนั้น ทั้งสองฝ่ายต่างก็มีวัตถุประสงค์ในการสื่อสารร่วมกัน

สำหรับวัตถุประสงค์ขั้นพื้นฐานของการสื่อสารนั้น Charles E. Osgood (อ้างในWillbur Schramm 1972 : 12) ได้กล่าวไว้ว่า เราทำการสื่อสารจากระบบหนึ่ง ซึ่งถือเป็นแหล่งสาร เพื่อให้มีอิทธิพลเหนืออีกระบบหนึ่ง ซึ่งถือเป็นจุดหมายปลายทาง โดยผ่านช่องทางที่ติดต่อถึงกันระหว่างผู้สื่อสารทั้งสองฝ่าย ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ทศนคติ พฤติกรรม หรือ

การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม โดยช่องทางในการสื่อสารนั้นมีด้วยกันหลายช่องทาง และในการเลือกช่องทางเพื่อทำการสื่อสาร ก็ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร

ในด้านของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเผยแพร่ข่าวสารไปยังผู้รับสารที่มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะ ทักษะ พฤติกรรม และสิ่งแวดล้อมไปในทิศทางที่ดีขึ้น ช่องทางการสื่อสาร หรือสื่อ (Media) ที่สามารถทำให้การเผยแพร่ข่าวสารเกิดประสิทธิภาพสูงสุดตามวัตถุประสงค์ข้างต้นนี้ คือการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) ซึ่งเป็นช่องทางที่มีประสิทธิภาพในการโน้มน้าวใจได้ดีที่สุด และการสื่อสารมวลชน (Mass Communication) ซึ่งเป็นช่องทางที่สามารถเข้าถึงประชาชนกลุ่มใหญ่ได้เร็วที่สุด (Wilbur Schramm 1972 : 24)

2.1 การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication)

การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นการสื่อสารที่มีบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป หรือเป็นกลุ่มย่อยที่มีลักษณะการสื่อสารแบบตัวต่อตัว (person-to-person) โดยผู้ทำหน้าที่สื่อสารทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสารสามารถติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง (direct) และสามารถปรับเปลี่ยนสถานภาพของการเป็นผู้ส่งสาร และผู้รับสาร ร่วมกันในระหว่างทำการสื่อสาร กล่าวคือ ขณะที่บุคคลหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร คนอื่นๆ ในกลุ่มจะทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร โดยการสื่อสารประเภทนี้จะมียอดประกอบของการสื่อสารอยู่อย่างครบถ้วน คือ ผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) สื่อ (Media) ผู้รับสาร (Receiver) ผล (Effect) และปฏิกิริยาตอบสนอง (Feedback)

2.1.1 ประสิทธิภาพของสื่อบุคคล

เสถียร เซษประทับ (2525) กล่าวถึงประสิทธิภาพของสื่อบุคคลไว้ดังนี้

1. สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบบุคคลวิถี ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจสารก็สามารถที่จะไต่ถามหรือขอข่าวสารเพิ่มเติมเพื่อหาความกระจ่างได้ในเวลาอันรวดเร็ว ส่วนตัวผู้ส่งสารก็สามารถปรับปรุงแก้ไขสารที่ส่งออกไปให้เข้ากับความต้องการ และความเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็ว

การใช้ช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคลที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารแสดงปฏิกิริยาตอบสนองกันได้นี้ สามารถทำให้ลดอุปสรรคของการสื่อสารที่เกิดจากการเลือกรับสาร การเลือกแปลความหมาย หรือตีความสาร และการเลือกจดจำสารได้

2. สามารถที่จะจูงใจให้บุคคลเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกได้

โรเจอร์ และชูเมคเกอร์ (Rogers and Shoemaker) กล่าวว่า ivo การณ์ที่ต้องการให้บุคคลใด ๆ เกิดการยอมรับสารที่เสนอออกไป หรือจะทำการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพที่สุดเพื่อให้เกิดการยอมรับสารนั้น ควรใช้การสื่อสารระหว่างบุคคล โดยใช้สื่อบุคคลเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสาร สื่อบุคคลนี้จะมีประโยชน์ในกรณีที่ผู้ส่งสารหวังผลให้ผู้รับเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมในการรับสาร นอกจากนี้ยังเป็นวิธีช่วยให้ผู้รับสารมีความเข้าใจกระจ่างชัด และตัดสินใจรับสารได้อย่างมั่นใจยิ่งขึ้นด้วย

นอกจากนี้ ลาซาร์เฟลด์ และแมนเซล (Lazarsfeld and Manzel, 1968) ได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับความมีประสิทธิภาพของสื่อบุคคลไว้ว่า

1. การพูดคุยกันเองเป็นส่วนตัวทำให้ผู้พูดและผู้ฟังเกิดความเป็นกันเอง และทำให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดได้ง่ายขึ้น
2. การสื่อสารแบบเผชิญหน้ากัน ทำให้ผู้พูดสามารถดัดแปลงเรื่องราวต่างๆ ให้ตรงกับความต้องการของผู้ฟังได้อย่างเหมาะสม
3. การสื่อสารแบบนี้ทำให้ผู้ฟังรู้สึกว่าคุณเองได้รับรางวัล หรือมีส่วนร่วมในเรื่องที่สามารถแสดงความคิดเห็นกับผู้พูดได้

การสื่อสารระหว่างบุคคลแบ่งเป็น 2 ประเภท (เสถียร เขยประทับ, 2525) คือ

1. การติดต่อโดยตรง (Direct Contact) การติดต่อโดยตรงนี้ใช้สื่อบุคคลในการเผยแพร่ข่าวสาร โดยวิธีเยี่ยมบ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับประชาชน วิธีนี้หากประชาชนหรือผู้รับสารไม่เข้าใจก็สามารถซักถามทำความเข้าใจได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ผู้เผยแพร่ยังสามารถสำรวจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้รับสารได้ด้วย ฉะนั้นในกิจการเผยแพร่ข่าวสารเพื่อสร้างความเข้าใจหรือโน้มน้าวใจจึงนิยมใช้การสื่อสารโดยตรง แต่การสื่อสารโดยตรงนี้มีข้อจำกัดคือ ในการเผยแพร่ข่าวสารต้องใช้สื่อบุคคลเป็นจำนวนมาก สิ้นเปลืองเวลา ค่าใช้จ่าย และแรงงาน

2. การติดต่อ โดยกลุ่ม (Group Contact of Community Public) คือการติดต่อ โดยผ่านกลุ่มซึ่งจะมีอิทธิพลต่อบุคคลส่วนรวม กลุ่มต่างๆ ช่วยให้การสื่อสารของบุคคลบรรลุเป้าหมายได้

2.2 การสื่อสารมวลชน (Mass Communication)

การสื่อสารมวลชน เป็นกระบวนการสื่อสารที่มีองค์ประกอบของการสื่อสารอย่างครบถ้วน คือ ผู้ส่งสาร สาร สื่อ และผู้รับสาร (ปรมะ สดะเวทิน, 2538 : 132) และเป็นการสื่อสารที่สามารถไป

ถึงผู้รับได้เป็นจำนวนมากอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ในเวลาพร้อมๆ กัน โดยผ่านสื่อมวลชนประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Media) ได้แก่ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร สื่อเหล่านี้อาจใช้แหล่งข่าวที่เป็นบุคคลตั้งแต่ 1 คน หรือ 2-3 คน กระจายข่าวสารไปยังคนจำนวนมากได้ โดยไม่มีการเฉพาะเจาะจงไปยังบุคคลใดบุคคลหนึ่งอีกทั้ง ผู้ส่งสาร และผู้รับสารยังเป็นบุคคลที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนด้วย สำหรับสื่อมวลชนที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และนิตยสาร

สื่อมวลชน

สื่อมวลชน หมายถึง สื่อที่ใช้เครื่องจักรเป็นกลไกในการถ่ายทอดข่าวสาร (Wilbur Schramm, 1972 : 57) ไปถึงกลุ่มผู้รับสารที่มีจำนวนมาก และอยู่กันอย่างกระจัดกระจายได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเพิ่มพูนความรู้ แพร่กระจายข่าวสาร รวมทั้งมีบทบาทในการเปลี่ยนทัศนคติที่ไม่พึงปรารถนาได้ (Rogers and Shoemaker, 1971 : 45)

จากที่กล่าวถึงข้างต้น ทำให้สามารถสรุปคุณลักษณะของสื่อมวลชนได้ดังนี้

1. สามารถเข้าถึงผู้รับ หรือกลุ่มเป้าหมายจำนวนมากได้ในเวลาอันรวดเร็ว
2. สามารถให้ความรู้และข่าวสารได้ดี
3. สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่พึงปรารถนาได้

หน้าที่ของสื่อมวลชน

แฮโรลด์ ดี ลาตเวลล์ (Harold D. Laswell, 1948 : 37-51) กล่าวถึงหน้าที่สำคัญ 3 ประการของสื่อมวลชน ดังนี้

1. สอดส่องระวังระไวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (Surveillance of the Environment) หมายถึงการแสวงหาและเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม หน้าที่ด้านนี้ก็คือการให้ข่าวสาร
2. ประสานส่วนต่างๆ ในสังคมเพื่อแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม (Correlation of the Parts of Society in Responding to the Environment) หมายถึงการที่สื่อมวลชนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดเป็นข่าว ทำการวิเคราะห์และเสนอแนะว่า ควรทำอย่างไรกับสิ่งนั้นๆ หน้าที่ด้านนี้ก็คือการแสดงความคิดเห็นหรือการชักจูงใจ
3. ถ่ายทอดมรดกทางสังคมถึงคนรุ่นหลังๆ (Transmission of the Social Heritage from One Generation to the Next) หมายถึงการเผยแพร่ความรู้ ค่านิยม และบรรทัดฐานของสังคมแก่สมาชิก

รุ่นใหม่ของสังคม เพื่อให้วิทยาการและวัฒนธรรมของสังคมคงอยู่ต่อไป หน้าที่ด้านนี้ก็คือ การให้การศึกษา

ต่อมาชาร์ลส อาร์ ไรท์ (Charles R. Wright, 1959 : 16) ได้เพิ่มเติมหน้าที่ประการที่ 4 ของสื่อมวลชนคือ

4. การให้ความบันเทิง (Entertainment) หมายถึง การเผยแพร่การแสดงดนตรีและศิลปะเพื่อสร้างความจรรโลงใจแก่ประชาชน

อิทธิพลของสื่อมวลชน

โจเซฟ ที แคลปเปอร์ (Joseph T. Clapper, 1968) กล่าวถึงอิทธิพลของการสื่อสารมวลชนต่อบุคคลในสังคมว่า เป็นเพียงแรงเสริมในกระบวนการโน้มน้าวใจต่อความคิดเห็นหรือทัศนคติที่มีอยู่แล้ว แต่เนื่องจากสื่อมวลชนมิได้มีอิทธิพลโดยตรงต่อบุคคล จึงต้องอาศัยปัจจัยอื่นๆ นอกเหนือไปจากการสื่อสารมวลชนร่วมด้วย จึงจะมีอิทธิพลต่อบุคคลได้ ซึ่งได้แก่ อุบัติภัย บรรทัดฐานของกลุ่ม กระบวนการเลือกรับสาร การเผยแพร่ข่าวสาร โดยบุคคลหรือผู้นำความคิดเห็น ระบบการปกครอง และระบบการสื่อสารมวลชน

แคลปเปอร์ (อ้างในประมะ สตะเวทิน, 2538 : 142-143) ยังได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อมวลชนประเภทต่างๆ ที่มีต่อทัศนคติ และพฤติกรรมด้านต่างๆ ของประชาชนไว้ดังนี้

1. อิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อประชาชน ไม่ใช่อิทธิพลโดยตรง หากแต่เป็นอิทธิพลโดยอ้อม เพราะมีปัจจัยต่างๆ ที่สะกิดกันอิทธิพลของสื่อมวลชน ปัจจัยดังกล่าวได้แก่

1.1 ความมีใจโน้มเอียงของผู้รับสาร (Predispositions) เนื่องจากประชาชน ซึ่งเป็นผู้รับสารของสื่อมวลชน เป็นสมาชิกของสถาบันสังคมต่างๆ ที่มีการติดต่อแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน จึงทำให้ประชาชนเหล่านี้มีความคิดเห็น มีค่านิยม และมีความโน้มเอียงที่จะประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามแบบอิทธิพลที่ได้รับจากการคบหาสมาคมกับคนอื่นๆ และจากสถาบันสังคมที่ตนสังกัดเป็นสมาชิก เมื่อบุคคลนั้นสัมผัสกับสื่อมวลชน เขาก็นำเอาทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมเหล่านี้คิดตัวไปด้วย

1.2 การเลือกของผู้รับสาร (Selective Process) ในการรับสารจากสื่อมวลชนทั้งก่อนหน้าและขณะที่รับสาร ประชาชนจะมีใจโน้มเอียงอยู่ก่อนแล้วว่าจะเลือกรับสารประเภทไหน ระหว่างสารที่สอดคล้องกับความคิดเห็น และความสนใจของตน หรือสารที่ไม่สอดคล้องและขัดแย้งกับความคิดเห็น และความสนใจของตน ซึ่งมีการวิจัยที่ชี้ว่า ประชาชนจะเลือกรับสารเฉพาะที่สอดคล้องกับความคิดเห็น และความสนใจของตน เช่นเดียวกับการตีความ ที่ประชาชนจะเลือกตี

ความตามความเชื่อ และค่านิยมที่คนมีอยู่เดิม และจะเลือกจดจำเฉพาะสิ่งที่สนับสนุนความคิดและความเชื่อของคน

1.3 อิทธิพลของบุคคล (Personal Influence) การที่อิทธิพลของสื่อมวลชนเป็นไปโดยอ้อมนั้น เนื่องจากข่าวสารจากสื่อมวลชนไม่ได้ไปถึงประชาชนในทันที แต่ต้องผ่านชั้นตอนต่างๆ ซึ่งมีสื่อบุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องในการทำหน้าที่ถ่ายทอดข่าวสารไปยังประชาชนทั่วไป ในชุมชน หรือสังคม โดยบุคคลที่ทำหน้าที่ดังกล่าวเรียกว่า ผู้นำความคิดเห็น ซึ่งมักเป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปให้การยอมรับนับถือ และไว้วางใจ จึงเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นและการตัดสินใจของประชาชน และในการถ่ายทอดหรือแพร่กระจายข่าวสาร ผู้นำความคิดเห็นมักจะสอดแทรกความคิดเห็นของตนลงไปในข่าวสารด้วย

1.4 ลักษณะของธุรกิจด้านสื่อมวลชน (Economic Aspects) ในสังคมเสรีนิยม ซึ่งมีระบบเศรษฐกิจแบบเสรี การดำเนินธุรกิจด้านสื่อมวลชนจึงเป็นไปอย่างเสรี มีการแข่งขันกันสูงในการนำเสนอข่าวสาร ความคิดเห็น และค่านิยมที่แตกต่างกัน ประชาชนก็มีเสรีภาพในการเลือกว่าจะเชื่อถือความคิดเห็นใดความคิดเห็นหนึ่ง และตัดสินใจว่า ควรจะเชื่อสื่อมวลชนไหนดี

2. อิทธิพลที่สื่อมวลชนมีต่อประชาชน สื่อมวลชนจะมีอิทธิพลต่อประชาชนในฐานะเป็นผู้สนับสนุนเท่านั้น เนื่องจากก่อนหน้าที่จะได้รับข่าวสารจากสื่อมวลชน ประชาชนมีความคิดเห็นทัศนคติ และค่านิยมของตนอยู่แล้ว และเพราะประชาชนเลือกรับสารเฉพาะที่สอดคล้องกับความคิดเห็น ทัศนคติ ค่านิยม ตลอดจนความสนใจของตน สื่อมวลชนจึงทำหน้าที่ได้เพียงเป็นผู้ให้ข่าวสารสนับสนุนความคิดเห็น ทัศนคติ ค่านิยม และความสนใจที่ประชาชนมีอยู่ก่อนแล้ว

3. ในบางกรณีสื่อมวลชนอาจมีอิทธิพลเปลี่ยนแปลงประชาชนได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนแปลงนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประชาชนมีความโน้มเอียงที่จะเปลี่ยนแปลงอยู่ก่อนแล้ว หากสื่อมวลชนสามารถเสนอสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการหรือความโน้มเอียงที่มีอยู่ เขาจะเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมได้ สื่อมวลชนจึงทำหน้าที่เป็นเพียงผู้เสนอหนทางในการเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมเท่านั้น

4. สื่อมวลชนมีอิทธิพลในการสร้างทัศนคติและค่านิยมใหม่ให้เกิดแก่ประชาชนได้ ในกรณีที่บุคคลนั้น ไม่เคยมีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นมาก่อน แต่การสร้างทัศนคติ หรือค่านิยมใหม่นี้จะต้องอาศัยความถี่ในการเสนอเรื่องราวที่ซ้ำแนวเดียวกันมากๆ ซึ่งจะทำให้ประชาชนเกิดการสะสมข่าวสารที่ได้รับซ้ำๆ ซากๆ แต่กระบวนการเหล่านี้จะต้องใช้เวลานานในอันที่จะก่อให้เกิดผล

จะเห็นได้ว่า การใช้สื่อมวลชนด้านเดียวก่อให้เกิดผลทางการสื่อสารในระดับหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากสื่อมวลชนมีอิทธิพลเฉพาะ ในเรื่องของการให้ความรู้ข่าวสารเพื่อสนับสนุนความคิดเห็น ทัศนคติ ค่านิยม และความสนใจของประชาชน แต่การนำเอาสื่อมวลชนไปใช้ควบคู่กับสื่อระหว่าง

บุคคล ก็จะสามารถช่วยลดอุปสรรคของการสื่อสารที่เกิดจากการเลือกรับสาร (Selective attention) ได้ สื่อระหว่างบุคคลจะทำหน้าที่สนับสนุนผล หรืออิทธิพลที่เกิดจากสารของสื่อมวลชน และ Media Forum จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของสารที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับสาร ซึ่งเป็นการช่วยลดอุปสรรคของการสื่อสารอันอาจเกิดจากการเลือกรับสาร และการตีความสาร (Selective interpretation)

เราสามารถมองเห็นความแตกต่างระหว่างสื่อบุคคล และสื่อมวลชน ได้ดังตารางข้างล่างนี้

ลักษณะ	ช่องสารระหว่างบุคคล	ช่องสารมวลชน
การไหลของข่าวสาร	มีแนวโน้มที่จะเป็นแบบจุดต่อวิถี	มีแนวโน้มที่จะเป็นแบบเอกทิศทาง
ลักษณะของการสื่อสาร	มีลักษณะแบบตัวต่อตัว	ไม่มีลักษณะแบบตัวต่อตัว
ปริมาณของปฏิริยาตอบสนองในขณะที่ทำการสื่อสาร	สูง	ต่ำ
ความสามารถในการลดกระบวนการเลือกในทางจิตวิทยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลือกรับสาร	สูง	ต่ำ
ความเร็วในการสื่อสาร ไปยังผู้รับสารจำนวนมากๆ	ค่อนข้างช้า	ค่อนข้างเร็ว
ผลที่อาจเกิดขึ้น	การก่อตัวของทัศนคติและการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ	การเปลี่ยนแปลงความรู้

สื่อเฉพาะกิจ (Specialized Media)

สื่อเฉพาะกิจเป็นสื่ออีกชนิดหนึ่งที่ผู้ส่งสารใช้ในการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลไปยังมวลชนบุคคล หรือกลุ่มบุคคล สื่อดังกล่าวนี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ติดต่อกับกลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะเรียกว่า สื่อเฉพาะกิจ (Specialized Media)

สมควร กวียะ (2530 อ้างถึงในอรวรรณ ปิณฑ โสวาท, 2537: 196) ได้ให้คำจำกัดความของสื่อเฉพาะกิจไว้ คือ สื่อที่สร้างขึ้น หรือซื้อ หรือเช่า โดยองค์กรใดองค์กรหนึ่งเพื่อใช้ในการสื่อสารหรือประชาสัมพันธ์ขององค์กรนั้น โดยเฉพาะ สื่อเฉพาะกิจจัดว่าเป็นแขนงหนึ่งของสื่อมวลชน แต่ได้พัฒนาเนื้อหาเพื่อใช้ประโยชน์เป็นเรื่องราวๆ ไป ฉะนั้นสื่อเฉพาะกิจโดยทั่วไปจึงมีกลุ่มประชาชนที่เป็นเป้าหมายแน่นอน มีการส่งเนื้อหาต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์เฉพาะแก่ประชาชนกลุ่มนั้นๆ นอกจากนี้การผลิตและการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นไปอย่างง่าย ๆ

ประสิทธิภาพของสื่อเฉพาะกิจ

อาดัมส์ (Adams, 1971) ได้กล่าวถึงความสำคัญของสื่อเฉพาะกิจไว้ว่า เป็นสื่อที่มีความสำคัญต่อการเผยแพร่ข่าวสารและข่าวสารข้อมูล เพราะสื่อเฉพาะกิจเป็นสื่อที่จัดทำขึ้นเพื่อสนับสนุนกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ การใช้สื่อเฉพาะกิจเป็นการให้ความรู้และข่าวสารที่เป็นเรื่องราวเฉพาะอย่าง โดยมีกลุ่มเป้าหมาย (Target Audience) ที่กำหนดไว้แน่นอน ตัวอย่างสื่อเฉพาะกิจได้แก่ เอกสาร จดสาร แผ่นพับ แผ่นปลิว และโปสเตอร์ นอกจากนี้การจัดนิทรรศการและการสาธิต (Demonstration) ก็เป็นการใช้สื่อเฉพาะกิจที่มีประสิทธิภาพในการรณรงค์เผยแพร่ประติสัมพันธ์กรรมแปลกๆ และทันสมัยในสังคมนั้นๆ

แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อ(Media Exposure)

สังคมยุคปัจจุบันได้ชื่อว่า เป็นยุคเทคโนโลยีข่าวสาร เนื่องจากทั่วโลกสามารถสื่อสารถึงกันได้เสมอเหมือนได้พบปะพูดคุยกันแบบเผชิญหน้า และอยู่ร่วมในเหตุการณ์นั้นๆ แม้ว่าจะอยู่ห่างไกลกันคนละฝั่งฟ้า ทั้งนี้เป็นเพราะความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี ซึ่งได้รับการพัฒนาขึ้นมาสำหรับรองรับปริมาณความต้องการในการบริโภคข่าวสารของบุคคลในสังคมที่ต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการของกันและกัน ดังที่ปรเม สตะเวทิน กล่าวไว้ว่า ข่าวสารเป็นสิ่งสำคัญต่อมนุษย์ เราใช้ข่าวสารเป็นเครื่องมือในการสนทนาในชีวิตประจำวัน เป็นข้อมูลในการวางแผน และเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมปัจจุบันเป็นสังคมข่าวสาร (The Information Society) และเรากำลังอยู่ในยุคข่าวสาร (The Information Age) (ปรเม สตะเวทิน, 2538 : 3)

ชาร์ลส เค แอทกิน (Charles K. Atkin, 1973 : 208) กล่าวว่า บุคคลที่เปิดรับข่าวสารมากยิ่งขึ้น หูตากว้างไกล มีความรู้ความเข้าใจสภาพแวดล้อม และเป็นคนที่ทันสมัยทันเหตุการณ์มากกว่า บุคคลที่เปิดรับข่าวสารน้อย

โกลิน เชอร์รี่ (Collin Cherry, 1978 : 30) กล่าวว่า การสื่อสารของมนุษย์กระทำเพื่อแบ่งปันข่าวสาร (An Act of Sharing) ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันและนำไปสู่การตัดสินใจและกระทำกิจกรรมที่ประสานสอดคล้องกัน ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวความคิดของลูซี่ซ์ จ้านง (2523 อ้างใน วินิตา สุริหาร, 2539: 15) ที่ว่า มนุษย์จำเป็นต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนข่าวสารความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน โดยข่าวสารจะเป็นปัจจัยสำคัญที่มนุษย์ใช้เพื่อประกอบการตัดสินใจ ยิ่งมนุษย์เกิดความไม่แน่ใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งมากเท่าใด ความต้องการข่าวสารก็จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น

แม็คคอมบส์ และเบ็คเกอร์ (McCombs and Becker, 1979) ให้ความเห็นว่า มุคคัลเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนเพื่อตอบสนองความต้องการ 5 ประการคือ

1. เพื่อต้องการรับรู้เหตุการณ์ (Surveillance) โดยการติดตามความเคลื่อนไหวและตั้งเหตุการณ์สิ่งต่างๆ รอบตัวจากสื่อมวลชน เพื่อจะได้รู้ทันเหตุการณ์ ทันสมัยและรู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่สำคัญที่ควรรู้
2. เพื่อต้องการช่วยตัดสินใจ (Decision) โดยเฉพาะการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน การเปิดรับข่าวสารทำให้บุคคลสามารถกำหนดความเห็นของตนต่อสภาวะหรือเหตุการณ์ต่างๆ รอบตัวได้
3. เพื่อการพูดคุยสนทนา (Discussion) การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนทำให้บุคคลมีข้อมูลที่จะนำไปใช้ในการพูดคุยกับผู้อื่นได้
4. เพื่อต้องการการมีส่วนร่วม (Participation) เพื่อรับรู้และมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ความเป็นไปต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวและในสังคม
5. ต้องการเสริมความคิดเห็นหรือสนับสนุนการตัดสินใจที่ตนเองได้กระทำไปแล้ว (Reinforcement)

อย่างไรก็ตาม ในการบริโภคข่าวสาร มุคคัลไม่ได้รับข่าวสารทุกอย่างที่ผ่านเข้ามาสู่คนทั้งหมด แต่จะเลือกรับรู้เพียงบางส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อตน และแรงผลักดันที่ทำให้บุคคลเลือกรับสารนั้นเกิดจากคุณสมบัติพื้นฐานของผู้รับสาร ดังนี้คือ (อ้างใน จารุณี บุญนิพัทธ์, 2538 :11-12)

1. องค์ประกอบด้านจิตใจ เช่นกระบวนการเลือกรับข่าวสาร การเลือกรับรู้ตามที่สนใจและประสบการณ์เดิมของตน
2. องค์ประกอบทางด้านสังคมและสภาพแวดล้อม เช่นครอบครัว วัฒนธรรม ประเพณี ลักษณะทางประชากร เช่นอายุ เพศ ภูมิฐานะ การศึกษา ตลอดจนสภาพทางสังคม

ในการเปิดรับข่าวสารนั้น ผู้รับสารอาจเปิดรับสารโดยผ่านกระบวนการในการเลือกรับสาร (Selective Process) ซึ่งมีขั้นตอนการกั้นกรองดังนี้

1. การเลือกรับหรือการเลือกใช้ (Selective Exposure) คือแนวโน้มที่บุคคลจะเปิดรับหรือใช้สารที่สอดคล้องกับทัศนคติที่มีอยู่ของบุคคล และจะหลีกเลี่ยงสารที่ขัดแย้งกับทัศนคติของตน ไมเคิล เบอร์กูน (Michael Burgoon อ้างใน ประมว สตะเวทิน, 2538 : 122) กล่าวว่า โดยปกติบุคคลจะเลือกรับ หรือใช้สารจากแหล่งสารที่เสนอความคิดและทัศนคติที่สอดคล้อง กับความคิดและทัศนคติของเรา ทั้งนี้เพราะว่าโดยธรรมชาติแล้วคนเรามีความต้องการอย่างยิ่งที่จะปกป้อง (protect), รักษา (maintain), และส่งเสริม (enhance) ความเป็นตัวเองของตน (self-concept)

2. การเลือกให้ความสนใจ (Selective Attention) คือแนวโน้มที่บุคคลจะให้ความสนใจกับเนื้อหาสารที่สอดคล้องกับทัศนคติ ความเชื่อหรือพฤติกรรมของคนเท่านั้น

3. การเลือกรับรู้และการเลือกตีความหมาย (Selective Perception and Interpretation) คือความโน้มเอียงที่บุคคลจะเลือกรับและตีความหมายข่าวสารให้สอดคล้องกับประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติ หรือค่านิยมของตนเองเท่านั้น ส่วนข่าวสารที่ไม่สอดคล้องกับความคิด ความรู้สึก ทัศนคติ หรือค่านิยมที่ตนเองมีอยู่ก็จะถูกตัดทิ้งไป การเลือกรับรู้และตีความหมายเฉพาะในส่วนที่สอดคล้องกับปัจจัยดังกล่าวอาจทำให้เกิดการสื่อความหมายไม่ตรงกัน จนนำไปสู่ความล้มเหลวทางการสื่อสารได้ (Communication Breakdown)

เวอร์เนอร์ เจ. เซเวอริน กับเจมส์ ดับเบิลยู. แทนการ์ด จูเนียร์ (Werner J. Severin with James W. Tankard, Jr., 1987:120-123) กล่าวว่า การรับรู้ของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับข้อสันนิษฐาน (Assumptions) ที่มาจากประสบการณ์ในอดีต ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของบุคคล และแรงกระตุ้นหรือแรงจูงใจที่บุคคลได้รับ

ส่วนปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดความแตกต่างในการเลือกรับข่าวสารของบุคคลนั้น ประมะ สตะ เวทิน (2538) อธิบายว่า ลักษณะทางประชากรอันได้แก่ อายุ เพศ รายได้ การศึกษาและศาสนา เป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลเลือกรับสารแตกต่างกัน

วิลเบอร์ ชรามม์ (Wilbur Schramm, 1973) กล่าวถึงองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญต่อการเลือกสรรของมนุษย์ว่า มีดังนี้

1. ประสบการณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้รับสารแสวงหาข่าวสารแตกต่างกัน
2. การประเมินสาระประโยชน์ของข่าวสารที่ผู้รับสารแสวงหาเพื่อตอบสนองจุดประสงค์ของตนอย่างใดอย่างหนึ่ง
3. ภูมิหลังที่แตกต่างกันทำให้บุคคลมีความสนใจต่างกัน
4. การศึกษาและสภาพแวดล้อมทำให้มีความแตกต่างในพฤติกรรมการเลือกรับสื่อและเนื้อหาข่าวสาร
5. ความสามารถในการรับสาร ซึ่งเกี่ยวกับสภาพร่างกายและจิตใจที่ทำให้พฤติกรรมการเลือกรับข่าวสารของบุคคลแตกต่างกัน
6. บุคลิกภาพทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติการ โน้มโน้มเอียงและพฤติกรรมของผู้รับสาร
7. อารมณ์ สภาพทางอารมณ์ของผู้รับสารจะทำให้ผู้รับเข้าใจความหมายของข่าวสารหรืออาจเป็นอุปสรรคต่อความเข้าใจความหมายของข่าวสารก็ได้
8. ทัศนคติจะเป็นตัวกำหนดท่าทีของการรับและตอบสนองต่อสิ่งเร้าหรือข่าวสารที่ได้พบ

เดอเฟลอร์ (De Fleur, 1966) ได้กล่าวถึงปัจจัยบางอย่างซึ่งเป็นตัวแปรแทรก (Intervening Variables) ที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสารแต่ละคน เช่น ปัจจัยทางจิตวิทยาและสังคมที่จะมีอิทธิพลต่อการรับข่าวสาร และทำให้เกิดผลไม่เหมือนกันหรือไม่เป็นไปตามเจตนาคติของผู้ส่งสาร ทฤษฎีสำคัญๆ ของเดอเฟลอร์ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้มีด้วยกัน 3 ทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Differences Theory) เป็นทฤษฎีที่ชี้ให้เห็นว่าผู้รับสารแต่ละคนนั้นมีความแตกต่างกันในทางจิตวิทยา เช่น ทักษะคิด ค่านิยม และความเชื่อ ทำให้ความสนใจในการเปิดรับข่าวสารหรือตีความหมายข่าวสารจากสื่อมวลชนแตกต่างกัน โดยหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับทฤษฎีนี้ มีดังนี้

- มนุษย์มีความแตกต่างกันมากในองค์ประกอบทางจิตวิทยาส่วนบุคคล
- ความแตกต่างนี้มีบางส่วนมาจากลักษณะแตกต่างทางชีวภาคหรือทางร่างกายของแต่ละบุคคล แต่ส่วนใหญ่แล้วจะมาจากความแตกต่างที่เกิดจากการเรียนรู้
- มนุษย์ซึ่งถูกขบเกลี้ยงภายใต้สภาพการณ์ต่างๆ จะเปิดรับความคิดเห็นแตกต่างกันไป
- การเรียนรู้สิ่งแวดล้อมทำให้เกิดทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อที่รวมเป็นลักษณะทางจิตวิทยาส่วนบุคคลที่แตกต่างกันไป

ความแตกต่างเหล่านี้ ได้กลายเป็นอย่างอื่นใจทำให้บุคคลมีการรับรู้ข่าวสารจากสื่อมวลชนแตกต่างกันไป

2. ทฤษฎีกลุ่มสังคม (Social Categories Theory) ทฤษฎีนี้กล่าวไว้ว่า บุคคลที่มีลักษณะทางสังคมคล้ายกันจะแสดงพฤติกรรมการสื่อสารคล้ายคลึงกัน พฤติกรรมการสื่อสารนี้ได้แก่การเปิดรับสื่อ ความพอใจในสื่อ และอุปนิสัยการใช้สื่อร่วมกัน เป็นต้น ส่วนลักษณะทางสังคมที่สำคัญได้แก่ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ ชาติพันธุ์ ศาสนา อายุ เพศ และภูมิถิ่นอาศัย

3. ทฤษฎีความสัมพันธ์ทางสังคม (The Social Relations Theory) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้รับสารกับบุคคลอื่นในสังคมในลักษณะของกลุ่มปฐมภูมิหรือกลุ่มทุติยภูมิ โดยกลุ่มปฐมภูมิ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ใกล้ชิดในหมู่เพื่อนสนิท เพื่อนร่วมงาน หรือในครอบครัวและวงศาณาญาติ จะมีอิทธิพลต่อผู้รับสารมากกว่ากลุ่มทุติยภูมิ ซึ่งมีความใกล้ชิดน้อยกว่า ข่าวสารต่างๆ ที่ได้รับจากสื่อมวลชนมักจะถูกรับรู้หรือตีความโดยมีอิทธิพลของกลุ่มหรือบุคคลในกลุ่มเข้าไปเกี่ยวข้องเสมอ เช่น การที่ปัจเจกบุคคลจะเชื่อข่าวสารจากโฆษณาใดหรือไม่นั้น มักจะได้รับอิทธิพลจากการปรึกษาหารือได้ถามเพื่อนฝูง หรือผู้ใกล้ชิด อิทธิพลที่มีผลต่อการรับรู้ข่าวสารในลักษณะนี้เรียกว่า "อิทธิพลของบุคคล"

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้

ข้อมูลข่าวสารถือเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีค่าซึ่งจะทำให้บุคคลสามารถกระทำสิ่งต่างๆ ที่พวกเขาไม่สามารถกระทำเป็นอย่างอื่น และมีผู้กล่าวคติพจน์ไว้ว่า ความรู้คืออำนาจ ซึ่งหมายความว่า ความรู้ทำให้บุคคลมีความสามารถที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ที่มีโอกาสก้าวหน้าได้ (Werner J. Severin, James W. Tankard, Jr., 1987 : 285)

อย่างไรก็ตาม สิ่งทีกล่าวมานี้ไม่ได้หมายความว่า ความรู้ซึ่งมีลักษณะเหมือนความมั่งคั่งประเภทหนึ่ง จะสามารถแจกจ่ายไปยังบุคคลในสังคมได้อย่างเท่าเทียมกัน คนจนก็มักจะเป็นคนที่มีข้อมูลข่าวสารน้อย ความมั่งคั่งน้อยของข้อมูลทีบุคคลมีอยู่ก็เหมือนกับความมั่งคั่งน้อยของความรู้ทางวัตถุทีบุคคลมีอยู่

ข้อมูลข่าวสารเป็นสิ่งสำคัญมากในสังคมยุคปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมประชาธิปไตย เพราะความเป็นประชาธิปไตยนั้นขึ้นอยู่กับประชาชนทีมีความรอบรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอ เช่น ในการทีจะทำประชามติเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ก็จะต้องมีการเผยแพร่ข้อมูลให้ประชาชนได้รับทราบถึงข้อดีข้อเสียของร่างรัฐธรรมนูญเพื่อให้ประชาชนได้ตัดสินใจเลือกอย่างถูกต้อง การเผยแพร่ข้อมูลนี้ เป็นหน้าที่ส่วนหนึ่งของการสื่อสาร ทีจะทำให้ประชาชนเกิดการรับรู้และการเรียนรู้ โดยแนวทางหนึ่งทีจะทำให้ประชาชนได้รับความรู้อย่างทั่วถึงกันมากที่สุด และรวดเร็วทีสุดก็คือการใช้สื่อมวลชน ซึ่งมีศักยภาพในการเข้าถึงประชาชนทีไม่มีโอกาสได้รับข่าวสารจากช่องทางอื่น (เรื่องเดียวกันหน้า : 286)

การเรียนรู้ในเบื้องต้นถือเป็นความรู้ (Knowledge) ซึ่งบุคคลส่วนมากจะได้รับรู้ผ่านทางประสบการณ์โดยการเรียนรู้จากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า (S-R) แล้วจัดระบบโครงสร้างของความรู้ทีผสมผสานระหว่างความจำ (ข้อมูล) กับสภาพจิตวิทยา ด้วยเหตุนี้ ความรู้จึงเป็นกระบวนการภายในทีเกิดจากความจำซึ่งเลือกสรรให้สอดคล้องกับสภาพจิตใจของตนเอง เป็นกระบวนการภายในทีผู้อื่นจะรับรู้ได้จากอารมณ์มากกว่าการสังเกตโดยตรง

เชิรศรี วิวิธศิริ (2527 : 19-20) กล่าวว่า การเรียนรู้ในผู้ใหญ่ันเกิดจากประสบการณ์ 3 ประการคือ

1. การเรียนรู้ทีเกิดจากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ (Natural Setting) คือ เรียนรู้จากสภาพธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัว

2. การเรียนรู้จากสภาพการณ์ทางสังคม (Society Setting) มีอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น การเรียนรู้จากการอ่านหนังสือพิมพ์ หรือชมโทรทัศน์ เป็นต้น

3. การเรียนรู้จากสภาพการณ์ของการจัดการเรียนการสอน (Formal Institutional Setting) คือมีผู้แทนจากสถาบันจัดลำดับการเรียนรู้อย่างมีจุดมุ่งหมายและต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ความรู้ก็อาจส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์ และส่งผลกระทบต่อผู้รับสารในเชิงความรู้นั้น ในทางทฤษฎีการสื่อสารอาจปรากฏได้จากสาเหตุ 5 ประการ คือ (สุรพงษ์ โสภนะเสถียร, 2533 : 120-121)

1. การตอบข้อสงสัย (Ambiguity Resolution) การสื่อสารมักจะสร้างความสับสนให้สมาชิกในสังคม ผู้รับสารจึงมักแสวงหาสารสนเทศโดยอาศัยสื่อทั้งหลาย เพื่อตอบข้อสงสัยและความสับสนของตน

2. การสร้างทัศนคติ (Attitude Formation) ผลกระทบเชิงความรู้ต่อการปลูกฝังทัศนคตินั้นส่วนมากนิยมใช้กับสารสนเทศที่เป็นนวัตกรรม เพื่อสร้างทัศนคติให้คนยอมรับการแพร่่นวัตกรรมนั้นๆ (ในฐานะความรู้)

3. การกำหนดวาระ (Agenda Setting) เป็นผลกระทบเชิงความรู้ที่สื่อกระจายไป เพื่อให้ประชาชนตระหนักและผูกพันกับประเด็นวาระที่สื่อกำหนดขึ้น หากตรงกับภูมิหลังของปัจเจกชนและค่านิยมของสังคมแล้ว ผู้รับสารก็จะเลือกสารสนเทศนั้น

4. การพอกพูนระบบความเชื่อ (Expansion of Belief System) การสื่อสารสังคมมักจะกระจายความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ต่างๆ ไปสู่ประชาชน จึงทำให้ผู้รับสารรับทราบระบบความเชื่อที่หลากหลาย และลึกซึ้งไว้ในความเชื่อของตนมากขึ้น ไปเรื่อยๆ

5. การรู้แจ้งต่อค่านิยม (Value Clarification) ความขัดแย้งในเรื่องค่านิยมและอุดมการณ์เป็นภาวะปกติของสังคม สื่อมวลชนที่นำเสนอข้อเท็จจริงในประเด็นเหล่านี้ย่อมทำให้ประชาชนผู้รับสารเข้าใจถึงค่านิยมเหล่านั้นแจ้งชัดขึ้น

แพทริก เมเรดิธ (Patrick Meredith อ้างใน รัชชชัย พานิชยากรณ์, 2539 : 23) ได้พูดถึงความรู้ว่า จำเป็นต้องมีองค์ประกอบ 2 อย่างคือ ความเข้าใจและการคงอยู่ (Understanding and Retaining) เพราะความรู้หมายถึง การที่สามารถจำได้ถึงบางสิ่งบางอย่างซึ่งเราเข้าใจมาแล้ว

ปรมะ สตะเวทิน (2538) กล่าวว่า ความรู้เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการสื่อสาร ซึ่งจะต้องมองทั้งในแง่ความรู้ของผู้ส่งสาร และผู้รับสาร โดยในด้านของผู้ส่งสารนั้น คนที่ไม่มีความรู้ย่อมไม่สามารถที่จะพูดหรือเขียนได้อย่างถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ แต่ความรู้ถูกต้องและประสิทธิผลของการสื่อสารก็ขึ้นอยู่กับความรู้ 2 ประเภทคือ

1. ความรู้ในเรื่องที่จะสื่อสาร (Knowledge of the subject matter) หมายถึง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของเรื่องที่จะทำการสื่อสาร เช่น จะรณรงค์เรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต ผู้รณรงค์จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของคุณภาพชีวิตดีพอ จึงจะสามารถรณรงค์ให้ผู้อื่นรู้และเข้าใจได้ โอกาสที่ผู้ฟังการรณรงค์จะประสบผลสำเร็จก็มีมาก

2. ความรู้เรื่องกระบวนการสื่อสาร (Knowledge of the communication process) นอกจากมีความรู้ในเรื่องที่จะสื่อสารแล้ว ผู้ส่งสารยังต้องรู้เรื่องกระบวนการสื่อสารด้วย เพราะในกระบวนการสื่อสารนั้นมีองค์ประกอบหลายองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน และมีความสำคัญต่อผลของการสื่อสารทั้งสิ้น เช่น ผู้สื่อสารบางคนไม่รู้ว่าตนถนัดพูดหรือถนัดเขียน ไม่รู้ว่าจะพูดกับชาวบ้านโดยตรงหรือต้องผ่านผู้นำชุมชน ไม่รู้ว่าควรจะใช้วิธีการสื่อสารด้วยการพูดสาธิต หรือการเขียนชี้แจง หรือควรจะใช้สื่อประเภทไหนทำการสื่อสาร

ในด้านของผู้รับสารนั้น ผู้รับสารที่ไม่มีความรู้ย่อมไม่สามารถอ่าน และฟังได้อย่างถูกต้อง และมีประสิทธิผล ความรู้ของผู้รับสารแบ่งเป็น 2 ประเภทเช่นกันคือ

1. ความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาของสาร (Knowledge of the content of the message)

ผู้รับสารจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาของสารที่ตนรับจึงจะเข้าใจเรื่องราวของสารได้ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งผู้รับสารจะต้องทราบก่อนว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้นเป็นอย่างไร จึงจะสามารถลงมือปฏิบัติได้

2. ความรู้เรื่องกระบวนการสื่อสาร (Knowledge of the communication process)

การรู้เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารจะทำให้ผู้รับสารเข้าใจสารได้อย่างถูกต้อง ไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสารผิดไป ตลอดทั้งจะสามารถรับสารและตีความสารได้อย่างถูกต้อง

แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ (Concept of Attitude)

ความหมายของทัศนคติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของคำว่า "ทัศนคติ" ว่า หมายถึงแนวคิด ซึ่งมาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า "aputus" ที่แปลว่า โน้มเอียง เหมาะสม

กอร์ดอน คับเบ็ลยู อัลพอร์ด (Gordon W. Allport, 1967 : 3) กล่าวถึง "ทัศนคติ" ว่าหมายถึงสภาพความพร้อมทางจิต และประสาทที่ก่อตัวมาจากประสบการณ์ ซึ่งอาจแสดงผลออกมาโดยตรงหรือมีอิทธิพลต่อการตอบสนองของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่างๆ หรือสถานการณ์ต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน

ท่วนร็อกฮิช (Rokeach อ้างใน Wilbur Schramm, 1973 : 215) กล่าวว่า ทศนคติ หมายถึง การผสมผสานความเชื่อภายในบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งจนทำให้บุคคลนั้น โน้มเอียงที่จะตอบสนองต่อสิ่งที่ตนชอบ

นอร์แมน แอล มัน (Norman L. Mun, 1971 : 77) บอกว่า ทศนคติ หมายถึงความรู้สึกและความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งของ บุคคล สถานการณ์ สถาบัน และข้อเสนอใดๆ ในทางที่ยอมรับหรือปฏิเสธ ซึ่งมีผลทำให้บุคคลพร้อมที่จะแสดงปฏิกิริยาตอบสนองด้วยพฤติกรรมอย่างเดียวกันตลอด

ฟิชบายน์ (Fishbein, 1967:257) ได้ให้คำจำกัดความของทศนคติว่า เป็นความโน้มเอียงซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ที่จะแสดงตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในทางสนับสนุนหรือไม่สนับสนุน ทศนคติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนพฤติกรรมและเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคล

เทอร์สโตน (Thurston อ้างใน Charles A. Kiesler, Barry E. Collins and Norman Miller, 1969: 2) กล่าวถึงทศนคติว่า เป็นความรู้สึกทางใจอย่างแรงกล้าในด้านบวกหรือลบ หรือต่อต้านสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่ภายในจิตใจ ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของสัญลักษณ์ต่อบุคคล คำพูด หรือแนวคิด

พรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์ (พรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2531 : 18) กล่าวว่า ทศนคติ คือ การที่บุคคลให้ความหมายกับวัตถุ คน สัตว์ ความคิดรวบยอดต่างๆ สภาพการณ์ต่างๆ เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ หรือเกิดจากประสบการณ์ของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการคิด การกระทำของสมาชิกจำนวนมากของสังคม

ทศนคติเป็นดัชนีชี้ว่า บุคคลนั้นคิดและรู้สึกอย่างไรกับคนรอบข้าง วัตถุ หรือสิ่งแวดล้อม ตลอดจนสถานการณ์ต่างๆ โดยทศนคตินั้นมีรากฐานมาจากความเชื่อที่อาจส่งผลถึงพฤติกรรมในอนาคตได้ ทศนคติจึงเป็นเพียงความพร้อมที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้า และเป็นพรมแดนเชื่อมโยงระหว่างความรู้กับพฤติกรรมเพื่อแสดงว่าชอบ หรือไม่ชอบต่อประเด็นหนึ่งๆ ซึ่งถือเป็นการสื่อสารภายในบุคคล (Intrapersonal communication) ที่เป็นผลกระทบมาจากการรับสาร อันจะส่งผลถึงพฤติกรรมต่อไป (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2533 : 122)

เฮช ไชลด์ (H. Child อ้างในอรวรรณ ปิตันธโอวาท, 2537 : 21) กล่าวว่า ทศนคติ หมายถึง แนวโน้มของคนๆ หนึ่งที่มีต่อสิ่งเร้า หรือเรื่องบางเรื่อง รวมถึงผลรวมของความรู้สึก อคติ ความกลัว ความคิด และความรู้สึกอื่นๆ ที่มีต่อเรื่องต่างๆ และมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ (Belief) ใน

เรื่องต่างๆ หรือโลกทรรศน์ที่ปลูกฝังอยู่ก่อนแล้ว (Predisposition) โดยทัศนคตินั้นเป็นเพียงสภาพการรู้และจิตสำนึก ไม่สามารถสังเกตเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น หรือสัมผัสได้

การ์เดอ์ ลินเซ และเอลเลียท อาร์สัน (Gardner Lindzey and Elliot Arson, 1969) เชื่อว่าทัศนคติเป็นพลังสำคัญที่ทำให้คนเราแสดงพฤติกรรมออกมา

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สรุปได้ว่า ทัศนคติ สำหรับการวิจัยครั้งนี้ เป็นเรื่องของจิตใจ ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด ท่าที และความโน้มเอียงที่เกิดขึ้นจากการได้รับข้อมูลข่าวสารเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ซึ่งเป็นไปได้ทั้งในเชิงบวก และเชิงลบ โดยทัศนคติจะเป็นพลังให้บุคคลเกิดความคิดที่ส่งผลต่ออารมณ์และความรู้สึกจนแสดงเป็นพฤติกรรมออกมา

แคทซ์ และสท็อดแลนด์ (Katz and Stotland, 1955) ได้แยกองค์ประกอบของทัศนคติไว้ดังนี้คือ

1. องค์ประกอบด้านความคิดหรือความรู้ความเข้าใจเรียกว่า "Cognitive component" ได้แก่ความคิดซึ่งเป็นส่วนประกอบของมนุษย์ในการคิด โดยความคิดนี้จะอยู่ในรูปใดรูปหนึ่งแตกต่างกันออกไป

2. องค์ประกอบด้านอารมณ์ ความรู้สึก เรียกว่า "Effective component" ซึ่งเป็นตัวเร้าความคิดอีกทอดหนึ่ง ถ้าหากบุคคลมีภาวะความรู้สึกที่ดี หรือไม่ดี ก็จะแสดงถึงที่กำลังคิดในขณะนั้นออกมาในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น ความรู้สึกในด้านบวก เรียกว่า "positive affective component" ก็จะมีความรู้สึกในด้านบวกเป็นไปในทางที่ดี ขณะที่บุคคล ซึ่งมีความรู้สึกในด้านลบ ซึ่งเรียกว่า "negative affective component" ก็จะมีความรู้สึกในเชิงลบเป็นไปในทางที่ไม่ดี

3. องค์ประกอบทางด้านพฤติกรรม เรียกว่า "Behavioral component" เป็นองค์ประกอบที่มีแนวโน้มเน้นไปทางการกระทำ หรือพฤติกรรมในลักษณะที่ว่า เมื่อมีสิ่งเร้าก็จะเกิดปฏิกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเช่น เมื่อบุคคลมีความรู้สึกในด้านบวก พฤติกรรมที่แสดงออกก็จะเป็นไปในทางที่ดี

การเกิดทัศนคติ (Attitude Formation)

ทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากการเรียนรู้ จากแหล่งทัศนคติ (Source of Attitude) ต่างๆ ที่มีอยู่มากมาย อย่างไรก็ตาม แหล่งที่ทำให้เกิดทัศนคติที่สำคัญคือ (ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2520 : 64-65)

1. ประสบการณ์เฉพาะอย่าง (Specific Experience) เมื่อบุคคลมีประสบการณ์เฉพาะอย่างต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดในทางที่ดีหรือไม่ดี จะทำให้เขาเกิดทัศนคติต่อสิ่งนั้น ไปตามทิศทางที่เคยมีประสบการณ์มาก่อน

2. การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น (Communication from others) การได้ติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น จะทำให้เกิดทัศนคติจากการรับรู้ข่าวสารต่างๆ จากผู้อื่นได้ เช่น เด็กที่เคยได้รับการตั้งสอนจากผู้ใหญ่ว่า ทำอย่างนี้ดี อย่างนั้นไม่ดี จะมีทัศนคติต่อการกระทำต่างๆ ตามที่เคยได้รับการสอนมา

3. สิ่งที่เป็นแบบอย่าง (Models) การเลียนแบบผู้อื่นทำให้เกิดทัศนคติขึ้นได้ เช่น เด็กที่เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ เมื่อเห็นพ่อแม่แสดงท่าทีไม่ชอบสิ่งใด เด็กก็จะเลียนแบบไม่ชอบสิ่งนั้นด้วย

4. ความเกี่ยวข้องกับสถาบัน (Institutional Factors) ทัศนคติของบุคคลหลายอย่างเกิดขึ้นเนื่องจากความเกี่ยวข้องกับสถาบัน เช่น โรงเรียน วัด หน่วยงานต่างๆ ซึ่งสถาบันเหล่านี้จะเป็นแหล่งที่มาและสนับสนุนให้เกิดทัศนคติบางอย่างขึ้นได้

นิวซอม และ ซีกฟรีด (D. Newsom and T. Siegfried, 1981 : 13-15) สรุปว่า ปัจจัยพื้นฐานที่นำไปสู่การเกิดทัศนคติคือ

1. ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Factors) หมายถึงลักษณะทางด้านชีวประวัติของแต่ละบุคคล เช่น สถานที่เกิด และอยู่อาศัย สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมาของบุคคล ปทัสถาน (Norm) ทางสังคมที่บุคคลเคยสังกัด บุคลิกภาพ เจตนาใจทางการเมืองและสังคม สิ่งเหล่านี้ เป็นเครื่องกำหนดลักษณะของบุคคลแต่ละคนซึ่งเป็นปัจจัยนำไปสู่การเกิดทัศนคติของบุคคลนั้นๆ

2. สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) โดยทั่วไปสิ่งแวดล้อมทางสังคมหมายถึงปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อกันและกัน เช่น การติดต่อสื่อสาร การโน้มน้าวใจ กลุ่มและปทัสถานของกลุ่ม สภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล ประสบการณ์ รวมทั้งปัจจัยทางประวัติศาสตร์องค์ประกอบเหล่านี้ ล้วนมีบทบาทในการสร้างทัศนคติของแต่ละบุคคล

3. กระบวนการหล่อหลอมพัฒนาบุคลิกภาพ และโลกทรรศน์ที่สั่งสมไว้ (Personality Process and Predisposition) เป็นกระบวนการขั้นพื้นฐานในการสร้างทัศนคติของแต่ละบุคคล สิ่งเหล่านี้ได้แก่ ความคิด ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ในสังคม การปกป้องตนเอง ลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล ความเชื่อ ความรู้ อารมณ์ และพฤติกรรม ทำให้ทัศนคติของแต่ละบุคคลแตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ ทัศนคติที่มีต่อเรื่องต่างๆ ยังเกิดจากการมองแบบอย่างทางสังคม (Stereotype)

นวม สงวนทรัพย์ (2535) อธิบายว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดพัฒนาการของทัศนคติมีด้วยกัน 4 ประการคือ

1. ปัจจัยทางวัฒนธรรม (Culture Determinants) วัฒนธรรมของสังคมมีอิทธิพลมหาศาลต่อพฤติกรรม ทักษะคิด ความคิดของมนุษย์ กล่าวคือ ทักษะคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ถูกควบคุมโดยสังคมที่เขาเจริญเติบโตมา

2. ปัจจัยทางจิตวิทยา (Psychological Determinants) กล่าวคือ ความต้องการ ผลประโยชน์ สติปัญญา ความเครียด ฯลฯ ทางจิตที่แตกต่างกัน ทำให้คนเรามีทักษะคิดที่แตกต่างกันได้แม้ว่าจะเติบโตมาในบรรยากาศแห่งวัฒนธรรมเดียวกัน

3. ปัจจัยทางการหน้าที่ (Functional Determinants) หมายความว่าบุคลิกภาพของบุคคลมีผลกระทบต่อบทบาทแห่งการพัฒนาทักษะคิดนั้นๆ

4. ข้อเท็จจริง (Facts) ข้อเท็จจริงเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างทักษะคิด เมื่อความรู้ในข้อเท็จจริงได้เปลี่ยนแปลงไป ทักษะคิดของบุคคลก็พลอยเปลี่ยนแปลงไปด้วย

ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทักษะคิดนั้นประกอบไปด้วย (เรื่องเดียวกัน)

1. การติดต่อสื่อสาร วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วารสาร และหนังสือ เป็นสื่อสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทักษะคิด

2. การติดต่ออย่างใกล้ชิด ความใกล้ชิดทำให้คนได้เรียนรู้สภาพที่แท้จริงของแต่ละฝ่าย ความเข้าใจผิดจะหายไป

3. อิทธิพลส่วนบุคคล อิทธิพลส่วนบุคคลนี้เกิดจากอัตถิภาวนิยม บุคลิกภาพและคุณสมบัติทางจิตใจที่แสดงออกมาทางกายกรรมและวจีกรรม บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดีดังกล่าวนี้ย่อมมีอิทธิพลเหนือทักษะคิดของคนอื่นได้ง่าย

4. การตัดสินใจของกลุ่ม ถ้าหากว่ากลุ่มชนได้ตัดสินใจไปในเรื่องใด ทักษะคิดของคนในกลุ่มย่อมคล้อยไปตามนั้น

ร็อกชีช (Rokeach อ้างในอรวรรณ ปิตันธโรวาท, 2537 : 21) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทักษะคิด หมายถึง การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบที่มีอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของความเชื่อ หรือเปลี่ยนแปลงเนื้อหาในเรื่องความเชื่อบางประการ ซึ่งจะกลายเป็นทักษะคิดต่อไป

แม็คไกวอร์ (Mcguire : 175-176, 1968) สรุปไว้ว่า สถานการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทักษะคิดนั้นประกอบไปด้วย

1. สถานการณ์การแนะนำ (Suggestion situations) ปัจจัยพื้นฐานของสถานการณ์การแนะนำนี้คือ การแข่งขันนำเสนอในเรื่องที่เกี่ยวกับทักษะคิด หรือพฤติกรรม ต่อบุคคลอื่นๆ กันจนกว่าบุคคลนั้นจะยอมรับคำแนะนำ โดยทั่วไปการแนะนำไม่จำเป็นต้องมีเหตุการณ์รองรับว่า ทำไมบุคคล

ถึงต้องยอมรับคำแนะนำ และการแนะนำอาจเกิดจากการทำงานของบุคคล หรือมาจากกลุ่มเพื่อนฝูง หัวหน้างาน หรือเกิดจากการแนะนำภายในตัวบุคคลเอง

2. สถานการณ์ความสอดคล้องลงรอยกัน (Conformity situations) เป็นผลมาจากอิทธิพลทางสังคม โดยบุคคลพบว่า ความเชื่อของคนนั้นแตกต่างไปจากความเชื่อตามปทัสฐานของกลุ่ม หรือผู้มีอำนาจ จึงพยายามเปลี่ยนความเชื่อของตนให้สอดคล้องกับปทัสฐานความเชื่อของกลุ่ม หรือผู้มีอำนาจ ซึ่งบางครั้งบุคคลกระทำไปโดยไม่ได้มีแรงกดดันใดๆ

3. สถานการณ์การพูดคุยภายในกลุ่ม (Group discussion situations) คือการที่สมาชิกภายในกลุ่มเสนอความเห็นที่ขัดแย้งกับความเห็นของบุคคลภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นความเห็นที่กลุ่มให้การยอมรับแล้ว แต่เมื่อมีการเสนอข้อโต้แย้งขึ้นมา กลุ่มจึงได้เพิ่มเติมข้อโต้แย้งนั้นลงไปในวัตถุประสงค์เป้าหมายด้วย

4. สารโน้มน้าวใจ (Persuasive messages) คือการที่บุคคลได้รับสารที่มีการชี้แจงข้อโต้แย้งของบุคคลและชี้ให้เห็นว่า ทำไมบุคคลต้องยอมรับคล้อยตาม

5. การปลูกฝังความคิดใหม่ (Intensive Indoctrination) การปลูกฝังความคิดใหม่นี้เปรียบเสมือนการล้างสมอง ลบความคิดเก่าออกไป และนำความคิดใหม่เข้าไปแทน โดยผู้ทำการปลูกฝังได้ปฏิบัติตามขั้นตอนที่ 1-4 มาก่อนแล้ว

จุมพล รอดคำดี (จุมพล รอดคำดี, 2532:117) กล่าวไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งของมนุษย์นั้น มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงอยู่ 3 ระดับคือ

1. การเปลี่ยนแปลงความคิด สิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะมาจากข้อมูลข่าวสารใหม่ ซึ่งอาจมาจากสื่อมวลชน และบุคคลกลุ่มอื่น
2. การเปลี่ยนแปลงความรู้สึก การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้จะมาจากประสบการณ์ หรือความประทับใจหรือสิ่งทำให้เกิดความสะเทือนใจ
3. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตในสังคม (norm) ซึ่งมีผลต่อบุคคล ทำให้ต้องปรับพฤติกรรมเดิมเสียใหม่

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีส่วนเกี่ยวข้องกันโดยตรง ถ้าความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม ถูกกระทบไม่ว่าในระดับใดก็ตาม จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติทั้งสิ้น นอกจากนี้ องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร เช่น คุณสมบัติของผู้ส่งสาร และผู้รับสาร ลักษณะของข่าวสาร ตลอดจนช่องทางในการสื่อสาร ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้ทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม คิมบอธล์ ยัง, เซอร์ริฟ และแคนทริลล์ (Kimball Young, Sheriff and Cantrill อ้างใน นวม สงวนทรัพย์, 2535: 77) ได้อธิบายเอกลักษณ์ของทัศนคติไว้ดังนี้

1. ทัศนคติเป็นการเรียนรู้ของมนุษย์

2. ทักษะคิดคงอยู่นานบ้างบ้างแล้วแต่กรณี
3. ทักษะคิดถูกสร้างขึ้นจากผลของกระบวนการการปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของชีวิต
4. ทักษะคิดมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอารมณ์และความรู้สึก
5. ทักษะคิดเป็นตัวชี้้นำให้ปัจเจกชนประกอบพฤติกรรมแบบใดแบบหนึ่งในสถานการณ์ที่เขาเผชิญหน้าอยู่
6. ทักษะคิดคือความพร้อมทางจิต
7. ทักษะคิดสัมพันธ์กับความต้องการและปัญหาของปัจเจกชน
8. ทักษะคิดเป็นสัมพันธ์ภาพทางวัตถุ-จิตวิสัย

จากแนวคิดที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ทำให้เราทราบว่า ทักษะคิดเกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงอย่างไร ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทักษะคิดนั้นมีอะไรบ้าง และที่สำคัญคือ ทำให้ทราบว่า ทักษะคิดสามารถส่งผลให้เกิดพฤติกรรมได้ สำหรับในงานวิจัยครั้งนี้ การศึกษาเรื่องทักษะคิดจะทำให้ทราบว่า กลุ่มเป้าหมายมีทักษะคิดต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างไร และทักษะคิดของกลุ่มเป้าหมายมีผลต่อการเกิดพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมหรือไม่ อย่างไร

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

องค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาไว้ว่า คือการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในระดับต่างๆ คือ (United Nation อ่างในอังจรามณี สามีภักดิ์, 2539 : 29)

1. ในกระบวนการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้
2. ในการเข้าร่วมปฏิบัติตามแผนการหรือ โครงการในรูปแบบต่างๆ ด้วยความสมัครใจ

เชอร์ลีย์ เอ ไวท์ (Shirley A White, 1994 : 16) กล่าวว่าไว้ว่า ความหมายของคำว่า "การมีส่วนร่วม" นั้น มีหลากหลายความหมายและแตกต่างกันมากมาย ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบท (Context) ของแต่ละประเทศที่มีลักษณะแตกต่างกันไป เช่น การมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น (Local participations) จะแตกต่างไปจากการมีส่วนร่วมที่ไม่ใช่ระดับท้องถิ่น (Nonlocal participations) ดังเช่นที่ ที่ประชุมของ The Ad Hoc Group of Experts ว่าด้วยเรื่อง "Popular Participation as a strategy for promotion community – level action and national development" ได้กล่าวไว้ว่า " การมีส่วนร่วมของประชาชน นั้น ไม่สามารถให้คำจำกัดความที่ตายตัวได้ และมีกรให้ความหมายต่างๆ กันไปในแต่ละประเทศ

หรือแม้กระทั่งภายในประเทศเดียวกัน ในการที่จะเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องดูบริบทของแต่ละประเทศ และสภาพเศรษฐกิจสังคมการเมืองของประเทศนั้นๆ แม้กระนั้น ที่ประชุมได้เสนอความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้กว้างๆ คือ “ การมีส่วนร่วมของประชาชนจะทำให้สมาชิกของชุมชนหรือสังคมได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วม และมีอิทธิพลในกระบวนการพัฒนาและในการแบ่งสรรผลของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม ซึ่งหมายถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเท่าเทียมกันในประเด็นของ

1. การสนับสนุนกระบวนการพัฒนา
2. การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม
3. การตัดสินใจในรูปของการกำหนดเป้าหมาย การวางนโยบาย การวางแผน และการปฏิบัติตามแผน ทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม”

นอกจากนี้ ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งร่วมกับกระทรวงสาธารณสุข จัดการประชุมเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชน : นโยบายและกลวิธี” ได้ให้คำจำกัดความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า

“ การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากร รวมทั้งปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็น โดยการมีส่วนร่วมนี้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองตามการรับรู้และความคิดของตน (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527: 3)

ส่วน แจ็ค บักนิคอร์ท (Jacques Bugnicourt) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งโดยหลักการ และการปฏิบัติ คือสิ่งที่ขัดแย้งกับการรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจและการลดบทบาทของประชาชนที่ถูกกำหนดให้เป็นเพียงผู้ตาม จากจุดนี้ ลีอัช ศรีเงินยวง และผาสุก เอนกวณิช ได้อธิบายไว้ตรงกันว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นไม่ได้มีความหมายถึงเพียงการดึงประชาชนเข้าไปร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนดรูปแบบเป้าหมายของงาน และกำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบ และมีบทบาทอย่างเต็มที่ ทั้งในเรื่องของการค้นหาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การควบคุมดูแล ตลอดจนการประเมินผลติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องหมายถึงการมอบอำนาจอธิปไตยขั้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้ง และพัฒนาองค์กรประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ (อังกาโน ลีอัช ศรีเงินยวง และผาสุก เอนกวณิช, 2526: 12-13)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2539) กล่าวว่า หลักการการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's participation) หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้เป็นเป้าหมายของการพัฒนาเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาดังแต่เริ่มดำเนินโครงการ ประเมินโครงการ จนเสร็จสิ้นโครงการ โดยมีวัตถุประสงค์

ประสงค์ให้ชาวบ้าน ได้เรียนรู้ทั้งเรื่องที่ทำและการทำงานร่วมกัน ซึ่งหากสมประสงค์แล้ว ก็จะทำให้คนเกิดการพัฒนาได้

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญ 3 ประการคือ

1. ความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ ซึ่งเป็นความเกี่ยวข้องทั้งด้านร่างกาย และจิตใจของบุคคลหนึ่ง มิใช่เฉพาะด้านกำลังกาย การกระทำ หรือทักษะเพียงอย่างเดียว
2. การกระทำทำให้ เมื่อผู้ที่มีส่วนร่วมมีความเกี่ยวข้องทั้งด้านอารมณ์และจิตใจแล้ว ก็เปรียบเสมือนเป็นการเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความคิดเห็น เพื่อที่จะกระทำทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม (Group goal) ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นมากกว่าการที่จะกระทำตามคำสั่งเพียงอย่างเดียว ซึ่งถือเป็นการกระทำโดยปราศจากการยินยอมพร้อมใจ และการสร้างสรรค์ความคิดใหม่ๆ การมีส่วนร่วมจึงเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตใจแบบ “บุคคลวิถี” คือ มีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนสารสองทางระหว่างกลุ่มกับบุคคล
3. การมีส่วนร่วมรับผิดชอบ เมื่อมีความเกี่ยวข้องทางด้านอารมณ์จิตใจและกระทำทำให้ในสถานการณ์ใดๆ ของกลุ่มแล้ว ผู้มีส่วนร่วมจะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันกับกลุ่มด้วย เพราะการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการรูปแบบหนึ่งของสังคม ในการที่บุคคลได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่ม และต้องการที่จะเห็นผลสำเร็จของการกระทำนั้นๆ ด้วย

นอกจากแนวคิดที่กล่าวข้างต้น การมีส่วนร่วมยังเกิดจากแนวคิดอื่นๆ ได้อีก เช่น

1. ความศรัทธา ความเชื่อถือที่มีต่อบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีส่วนทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้เช่น การปลุกป่าเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในวโรกาสทรงฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี
2. ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือและมีเกียรติยศ ตำแหน่ง หรือความแตกต่างของสถานะทางสังคม ซึ่งทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจ และยอมเข้าไปมีส่วนร่วมในการกระทำใดๆ ที่อาจจะยังไม่มีศรัทธาหรือเต็มใจที่จะกระทำ
3. อำนาจบังคับ ซึ่งเกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เช่น บริษัทจัดการประชุมสัมมนา และใช้วิธีการเกณฑ์เชิงบังคับให้พนักงานเข้าไปฟังการสัมมนา

เดชลอร์ และซ็อค (Deshler and Sock อ้างใน Shirley A White with K. Sadanandan Nair and Joseph Asceroft, 1994 : 17) สรุปไว้ว่า การมีส่วนร่วมนั้นแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมจอมปลอม (Pseudo- Participation) ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะที่ประชาชนต้องปฏิบัติตามแนวทางที่นักวางแผน นักบริหาร และผู้มีอิทธิพล หรือผู้มีอำนาจในชุมชน

ได้ควบคุมกำหนดโครงการ ตลอดจนทำการตัดสินใจแทนประชาชนไปแล้ว โดยการมีส่วนร่วมในระดับนี้สามารถแยกย่อยได้เป็น 2 ลักษณะคือ

- ลักษณะภายในท้องถิ่น (Domestication) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการแจ้งข่าวสาร การให้ความปกป้องคุ้มครอง และการปรับเปลี่ยนที่กระทำโดยบุคคลผู้มีอำนาจ ไม่ใช่ประชาชนโดยตรง
- ลักษณะการอนุเคราะห์ (Assistencialism) เป็นการให้ทำให้เกิดความพึงพอใจ และการให้คำปรึกษา

2. การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Genuine-Participation) คือการที่ผู้มีอิทธิพล หรือผู้มีอำนาจ ตลอดจนนักบริหารและนักวางแผน ร่วมมือทำงานกับประชาชนในการกระทำใดๆ ทุกกระบวนการของการทำงาน ตลอดจนไปถึงกระบวนการตัดสินใจของประชาชน ประชาชนได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมให้เข้าไปดูแลควบคุมการปฏิบัติงานด้วยตนเอง การมีส่วนร่วมในระดับนี้สามารถแยกย่อยได้เป็น 2 ลักษณะเช่นกันคือ

- ความร่วมมือ (Cooperation) คือการที่ประชาชน และผู้มีอำนาจได้เป็นคณะผู้แทนและเป็นหุ้นส่วนร่วมกันในการใช้อำนาจ
- การควบคุมของประชาชน (Citizen control) คือการมอบอำนาจให้ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ ตลอดทุกขั้นตอนของการทำงาน

อุปสรรคของการมีส่วนร่วมนั้นมีมากมาย เช่นปัญหาความไม่รู้อันเกิดจากการไร้การศึกษา ระดับการศึกษา สัทธิภาพในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสารทั้งสื่อมวลชนและสื่อบุคคล ความแตกต่างด้านสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม ซึ่งถูกครอบงำด้วยคนส่วนน้อยในสังคม ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการควบคุมระบบเศรษฐกิจและสังคม เช่น กฎหมาย บทบัญญัติ หรือข้อปฏิบัติต่างๆ นอกจากนี้การแบ่งแยกและความแตกต่างในสังคม เช่น เพศ อายุ ศาสนา อาจมีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ

นอกเหนือจากปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวถึงข้างต้นจะเป็นองค์ประกอบที่ทำให้คนเราเลือกเปิดรับสื่อแตกต่างกัน การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนเราเลือกเปิดรับสื่อ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีนักวิชาการหลายคนมุ่งศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ (The Uses and Gratifications Theory) ซึ่งเป็นการศึกษาว่า ผู้รับสารจะทำอะไรกับสื่อมวลชน (Functional Approach) สารที่ได้รับจากสื่อมวลชนจะไปตอบสนองความต้องการของผู้รับสารได้อย่างไร หรือ สารอะไรจึงจะตอบสนองความต้องการของผู้รับได้ การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้จะเน้นที่

ผู้รับสารเป็นสำคัญ (Audience Analysis) โดยผู้รับสารจะเป็นตัวจักรสำคัญที่จะตัดสินใจเลือกใช้สื่อ และเนื้อหาสารแต่ละประเภทเพื่อตอบสนองความต้องการ (Needs) ของแต่ละบุคคล และให้ความพอใจแก่ผู้รับสารในการสื่อสารนั้นๆ ซึ่งผู้รับสารนั้นไม่ได้เป็นเพียงผู้รับเอาอิทธิพลจากสื่อมวลชนเท่านั้น

แคทซ์ ได้สรุปว่า ในการศึกษาตามแนวทฤษฎีนี้ มีข้อคดงเบื้องต้นว่า

1. มนุษย์จงใจแสวงหาข่าวสาร ไม่ได้ถูกยัดเยียดให้อ่าน ดู หรือ ฟัง มนุษย์มีทางเลือกที่จะหลบหนีข่าวสารได้ถ้าต้องการ
2. การใช้การสื่อสารของมนุษย์มีความหมาย
3. สื่อสารมวลชนต้องแข่งขันกับสิ่งเร้าอื่นๆอีกหลายอย่างที่อาจจะตอบสนองความต้องการของผู้รับสารได้
4. มนุษย์เป็นผู้กำหนดความต้องการของตนเองจากความสนใจ หรือแรงจูงใจที่เกิดขึ้นในกรณีต่างๆ
5. มนุษย์ทุกคนเป็นปัจเจกบุคคลที่มีความต้องการส่วนตัว

แคทซ์ และคณะ (ยุบถ เบญจรงค์กิจ : 2538) ได้สร้างแบบจำลองอธิบายการใช้สื่อเพื่อสนองความพอใจ ซึ่งอธิบายได้ว่า สภาวะของสังคมและจิตใจที่แตกต่างกัน ทำให้มนุษย์มีความต้องการแตกต่างกันไป ความต้องการที่แตกต่างกันนี้ทำให้แต่ละคนคาดหวังว่า สื่อแต่ละประเภทจะสนองความพอใจได้ต่างกันด้วย ดังนั้นลักษณะการใช้สื่อของบุคคลที่มีความต้องการไม่เหมือนกันก็จะแตกต่างกันไปด้วย ผลสุดท้ายคือ ความพอใจที่ได้รับจากการใช้สื่อจะต่างกันไป

นอกจาก แคทซ์แล้ว บลูมเลอร์ และบราวน์ (Blumler and Brown : 1972) ได้ทำการศึกษากลุ่มผู้ดูโทรทัศน์ พบว่า ผู้ดูได้รับความพึงพอใจจากการดูโทรทัศน์ 4 ประการ คือ

1. การเบนความสนใจออกไปจากสภาพการณ์ในชีวิตจริง (Diversion) ผู้รับสารจะสามารถหลีกเลี่ยงจากปัญหาในชีวิต หรือความจำเจในงานประจำวัน ไปสู่โลกแห่งจินตนาการในโทรทัศน์ หรือภาพยนตร์ เท่ากับเป็นการหายไ้จากปัญหาชั่วคราวและเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด
2. การตอบสนองความต้องการเพื่อน หรือการมีความสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นๆ ของสังคม (Personal Relationship) “ความเป็นเพื่อน” เป็นการใช้สื่อเพื่อชดเชย เป็นรูปแบบที่เห็นได้ชัดมาก เช่น แม่บ้านเปิดวิทยุทิ้งไว้เป็นเพื่อนยามที่ต้องอยู่บ้านคนเดียว ผู้รับสารบางคนพบว่า เป็นการยากที่จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างแท้จริงกับคนอื่น จึงหัน ไปใช้สื่อเป็นเพื่อน นอกจากนี้ สื่อยังตอบสนองต่อการใช้ประโยชน์ทางสังคมอีก เช่น การดูโทรทัศน์ช่วยสร้างประเด็นการสนทนา การ

ถ่ายทอดประสบการณ์ หรือการถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องราวในชีวิตประจำวัน ซึ่งทำให้การมีความสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคมเป็นไปง่ายขึ้น

3. การตอบสนองความต้องการด้านการแสวงหาเอกลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) ผู้ชมรายการโทรทัศน์มักจะใช้สารที่ได้จากรายการมาเปรียบเทียบกับชีวิตของตนเองหรือคนที่รู้จัก การสำรวจความเป็นจริงเกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้เนื้อหาของรายการเพื่อช่วยให้ผู้รับสารเข้าใจชีวิต การสนับสนุนค่านิยม คือการอธิบายตัวเอง (Self-Explanatory) อย่างหนึ่ง นั่นคือ ผู้รับสารได้พยายามแสวงหาคุณค่าหรือมาตรฐานทางศีลธรรม สังคม และการเมืองที่จะมาสนับสนุนค่านิยมที่ตนมีอยู่

4. การใช้ประโยชน์ด้านการติดตามเหตุการณ์ (Surveillance) ให้รู้ทันสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น นอกจากนั้น บุคคลที่เป็นผู้นำทางความคิด (Opinion Leaders) ใช้สื่อเพื่อติดตามข้อมูลข่าวสารในอันที่จะดำรงไว้ซึ่งบทบาททางสังคมของตนไว้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

ศิริชัย ศิริภายะ (2525) ศึกษาเรื่องบทบาทของสื่อมวลชนเพื่อการพัฒนาในเขตชนบท ตำบลคลองหลวง อ.ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี พบว่า การเปิดรับสื่อมวลชนขึ้นอยู่กับความแตกต่างของค่านิยมสมัยใหม่ ระดับการศึกษา อาชีพ ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองและระดับสถานภาพทางเศรษฐกิจของประชาชน ขณะเดียวกันยังพบว่า สื่อวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์รายวัน เป็นสื่อที่มีผู้นิยมใช้มากเรียงตามลำดับ โดยที่โทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่มีแนวโน้มการได้รับความนิยมสูงขึ้นมา

ต้องฤดี ปุณณกันต์ (2534) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเปิดรับการสื่อสารกับการพัฒนาความรู้ทัศนคติ และพฤติกรรมของประชาชนตามโครงการขยายฐานประชาธิปไตยโดยผู้ปวงชน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า

- ปริมาณการเปิดรับการสื่อสารจากสื่อมวลชน มีความสัมพันธ์กับความรู้ของประชาชน แต่ปริมาณการเปิดรับการสื่อสารจากการสื่อสารระหว่างบุคคล ไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้ของประชาชน
- ปริมาณการเปิดรับการสื่อสารทั้งจากสื่อมวลชน และการสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสัมพันธ์กับทัศนคติของประชาชน
- ปริมาณการเปิดรับการสื่อสารทั้งจากสื่อมวลชนและการสื่อสารระหว่างบุคคลมีความ

สัมพันธ์กับพฤติกรรมกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของประชาชน

มัณฑนา มาศมาลัย (2534) ได้ทำการศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนและสื่อบุคคลต่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของสตรี ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ในกรณีการเปิดรับสื่อมวลชนและสื่อบุคคลของกลุ่มที่ศึกษามีความสัมพันธ์กับความรู้ในเรื่องข่าวสารทางการเมือง แต่กลับไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในทางการเมือง

พิศศิณี จิตนาวสาร (2535) ศึกษาการเปิดรับข่าวสาร ความรู้ ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนของประชาชน ในเขตอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี พบว่า

- พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนในเขตอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ไม่มีความสัมพันธ์กับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม
- พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารและความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน แต่ตัวแปรทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน
- พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน

บุษบา ภู์สกุล (2536) ได้ศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ความรู้ ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ อำเภอวัฒนานคร จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ ส่วนพฤติกรรมการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ และพฤติกรรมการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้

พจนา วาสีกรัตน์ (2535) ศึกษาเรื่องประสิทธิผลของสื่อประชาสัมพันธ์โครงการชิงค์เอิร์ธ ในการให้ความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแก่นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า หลังจากมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแล้ว นักเรียนมีความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น แต่ทัศนคติไม่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ส่วนตัวแปรด้านประชากร และเศรษฐกิจสังคม ที่มีความสัมพันธ์กับการเพิ่มความรู้เรื่องการ

อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่ ระดับชั้นเรียน ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และการเป็นสมาชิกชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนตัวแปรด้านประชากรที่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่ เพศ และจากการศึกษาพบว่า ตัวแปรด้านเศรษฐกิจและสังคมไม่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ในเรื่องของความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการเผยแพร่ นั้น พบว่านักเรียนส่วนใหญ่พึงพอใจกับการเผยแพร่ของโครงการริงค์เอิร์ธ แต่ต้องการให้เพิ่มเวลาในการเผยแพร่มากขึ้น และถ้ามีการเผยแพร่เพิ่มเติม ส่วนใหญ่ต้องการเข้ารับการเผยแพร่อีก รวมทั้งจะนำความรู้ไปเผยแพร่ให้กับผู้ใกล้ชิดอีกด้วย

ศุวารีย์ วงศ์วัฒนา (2535) ศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนชาวแพ จังหวัดพิษณุโลก พบว่า ชุมชนชาวแพส่วนใหญ่เปิดรับข่าวสารในระดับต่ำ มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง มีความตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับน้อย ส่วนตัวแปรด้านพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความรู้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมยังมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเป็นตัวแปรเพียงตัวเดียวที่สามารถอธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้

พิมพ์พรรณ สุทธิวงศ์ (2536) ศึกษาเรื่องการรับทราบข่าวสารจากสื่อมวลชน กับการรับทราบข่าวสารการรณรงค์จากสื่อมวลชน จิตสำนึก และการมีส่วนร่วมในการใช้น้ำอย่างประหยัดของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่รับทราบข่าวสารทั่วไปจากสื่อมวลชนในระดับปานกลาง รับทราบข่าวสารการรณรงค์จากสื่อมวลชนในระดับสูง มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการใช้น้ำอย่างประหยัดในระดับสูง โดยพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารทั่วไปจากสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมการรับทราบข่าวสารการรณรงค์จากสื่อมวลชน แต่พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการรณรงค์จากสื่อมวลชนไม่มีความสัมพันธ์กับจิตสำนึกในการใช้น้ำอย่างประหยัดและไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการใช้น้ำอย่างประหยัด ส่วนจิตสำนึกในการใช้น้ำอย่างประหยัด มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการใช้น้ำอย่างประหยัด

สุมาลี ตั้งจิตต์ศิลป์ (2537) ศึกษาพฤติกรรมกรเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการรักษาคุณภาพแหล่งน้ำ กับความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมกรมีส่วนร่วมในการรักษาคุณภาพแหล่งน้ำของประชาชนใน กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับคุณภาพแหล่งน้ำจากสื่อมวลชนประเภทโทรทัศน์มากที่สุด ขณะที่สื่อบุคคลนั้น มีการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวจาก สามี/ภรรยามากที่สุด แต่พฤติกรรมกรเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการรักษาคุณภาพแหล่งน้ำไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้และทักษะ ส่วนการเปิดรับข่าวสารจากสื่อบุคคล สามี/ภรรยา มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมกรมีส่วนร่วม ความรู้ในเรื่องในการรักษาคุณภาพแหล่งน้ำมีความสัมพันธ์กับ ทักษะ และทักษะก็มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมกรมีส่วนร่วมในการรักษาคุณภาพแหล่งน้ำ ส่วนลักษณะทางประชากร ระดับการศึกษา เป็นตัวแปรเดียวที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมกรมีส่วนร่วม ขณะที่ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ มีความสัมพันธ์กับความรู้และทักษะ

พริ้นท์ บุรณะ ไสภณ (2538) ศึกษาพฤติกรรมกรเปิดรับสาร ความรู้ ทักษะ และการมีส่วนร่วมในการใช้ผลิตภัณฑ์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า พฤติกรรมกรเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับการใช้ผลิตภัณฑ์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับการใช้ผลิตภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และพฤติกรรมกรเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับการใช้ผลิตภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากสื่อมวลชนประเภทวิทยุ นิตยสาร และสื่อเฉพาะกิจประเภทการจัดนิทรรศการ มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับทักษะในการใช้ผลิตภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พฤติกรรมกรเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับการผลิตภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากสื่อมวลชน สื่อบุคคล และสื่อเฉพาะกิจ มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการใช้ผลิตภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ความรู้เกี่ยวกับการใช้ผลิตภัณฑ์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับทักษะในการใช้ผลิตภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ความรู้เกี่ยวกับการใช้ผลิตภัณฑ์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการใช้ผลิตภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทักษะต่อการใช้ผลิตภัณฑ์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการใช้ผลิตภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ชนิดา พลศรี (2530) ทำการวิจัยเกี่ยวกับความคาดหวังและความพึงพอใจของเยาวชนที่มีต่อการจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษาการใช้ประโยชน์จากสื่อพิเศษโดยศึกษาระดับความคาดหวังและความพึงพอใจของเยาวชนที่ได้รับจากการเข้าชมนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ พบว่า ในด้านความคาดหวังประโยชน์โดยเรียงตามลำดับความสำคัญ คือ ต้องการความรู้รอบตัวกว้างขวางขึ้น ต้องการเป็นคนรู้จักใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล ต้องการดูความแปลกใหม่และสิ่งที่น่าสนใจ และต้องการได้รับความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ส่วนด้านความพึงพอใจ

ใจที่ได้รับพบว่า เยาวชนส่วนมากได้รับความพึงพอใจตามลำดับคือ มีความรู้กว้างขวางขึ้น ได้ดูความแปลกใหม่และสิ่งที่น่าสนใจ เข้าใจวิชาที่เรียนในห้องเรียนได้ดีขึ้น

ซุคคัล รอนสวัตตี (2537) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและเนื้อหาของรายการมองต่างมุม กับทัศนคติ ความพึงพอใจ และการใช้ประโยชน์ของผู้ชมรายการมองต่างมุม ทางสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมชมรายการมองต่างมุมจะมีพฤติกรรมเจาะจงในการแสวงหาข่าวสาร และการใช้สื่อตามความพอใจและความต้องการ ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการในการรับรู้เหตุการณ์ ความเคลื่อนไหวของข่าวสารต่างๆ รวมทั้งต้องการนำข้อมูลข่าวสารไปใช้ในการเสริมความคิด และตัดสินใจในข้อมูลข่าวสารที่สนใจนั้นๆ สาระหับทัศนคติต่อรายการมองต่างมุม พบว่า คุณลักษณะของประชากรไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อรายการมองต่างมุม ยกเว้นเพศและอาชีพ

งานวิจัยในต่างประเทศ

แคทซ์ และลาซาร์สเฟลด์ (Kat and Lazarsfeld, 1955) พบว่า รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) หรือการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (Face to Face Communication) นั้นมีอิทธิพลทำให้ผู้รับสารเปลี่ยนแปลงทัศนคติและยอมรับที่จะร่วมมือในการปฏิบัติมากที่สุด

แคลปเปอร์ (Klapper, 1960) ทำการศึกษางานวิจัยที่สำคัญเกี่ยวกับอิทธิพลของการสื่อสารมวลชน และสรุปให้เห็นถึงความสามารถของการสื่อสารมวลชนในการที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคลว่า โดยปกติการสื่อสารมวลชนไม่ใช่สาเหตุสำคัญเพียงประการเดียวที่จะทำให้เกิดผลในผู้รับสาร แต่การสื่อสารมวลชนจะทำหน้าที่ร่วมกัน หรือมีปัจจัย หรืออิทธิที่เป็นตัวกลางอื่นๆ มากกว่า และประสิทธิภาพของการสื่อสารมวลชนขึ้นอยู่กับลักษณะต่างๆ ของการสื่อสาร แหล่งสารหรือสถานการณ์ต่างๆ ของการสื่อสารด้วย

กรีนเบิร์ก และคุมูระ (Greenberg and Kumura, 1968) ศึกษาการฟังวิทยุของกลุ่มตัวอย่างใน 5 ประเทศ คือฟินแลนด์ ญี่ปุ่น คอสตาริกา เม็กซิโก และสหรัฐอเมริกา พบว่า ระดับการศึกษาและรายได้ของครอบครัว มีความสัมพันธ์กับเวลาที่ใช้ในการฟังวิทยุ โดยตัวแปรทั้งสองเป็นตัวแปรกลุ่มตัวอย่างจะต้องคำนึงถึงเป็นอันดับแรกก่อนที่จะใช้เวลาในการฟังวิทยุ และเมื่อพิจารณาตัวแปรทั้งสองควบคู่กัน จะสามารถอธิบายพฤติกรรมการใช้เวลากับสื่อวิทยุได้มากกว่าตัวแปรแต่ละตัวใดๆ

เฟลิป คอร์เซนนี่, แวนด้า เดล โตโร และเจมส์ แกนดิโน (Felipe Korzenny, Wanda del Toro and James Gandino – 1970) ได้ศึกษาเรื่องอิทธิพลของสื่อมวลชนประเภทต่างๆ ที่มีต่อความรู้อัตนคติ และความคิดเห็นในด้านข่าวต่างประเทศของชาวอเมริกัน พบว่า การเปิดรับข่าวสารต่างประเทศทางโทรทัศน์มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความรู้ด้านข่าวต่างประเทศของประชาชน และหนังสือพิมพ์มีความสัมพันธ์ในทัศนคติเกี่ยวกับข่าวต่างประเทศ ส่วนลักษณะทางประชากร อันได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา มีความสัมพันธ์กับความรู้ และทัศนคติเกี่ยวกับข่าวต่างประเทศ โดยผู้ตอบคำถามที่เป็นเพศชายมีความรู้ด้านข่าวต่างประเทศมากกว่าผู้ตอบที่เป็นเพศหญิง และอายุกับการศึกษามีความสัมพันธ์กับทัศนคติเกี่ยวกับข่าวต่างประเทศ

แม็คคอมบ์ และมุลลินส์ (McComb and Mullins, 1973) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการใช้สื่อมวลชน และความสนใจทางการเมือง พบว่า การศึกษามีความสัมพันธ์โดยตรงกับการใช้สื่อมวลชน และการใช้สื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความสนใจทางการเมือง แต่การศึกษามีความสัมพันธ์กับความสนใจทางการเมืองโดยทางอ้อมเท่านั้น คือการศึกษามีความสัมพันธ์กับการใช้สื่อมวลชน และเพราะปริมาณการใช้สื่อมวลชนมีเพิ่มมากขึ้นในหมู่ผู้มีการศึกษา จึงทำให้เขาสนใจข่าวสารทางการเมืองไปด้วย แต่ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างการศึกษากับความสนใจทางการเมืองโดยไม่ผ่านการใช้สื่อมวลชนนั้น ไม่มี ซึ่งชี้ให้เห็นว่า แม้การศึกษาจะเป็นตัวกำหนดการใช้สื่อมวลชน แต่ไม่ได้เป็นตัวกำหนดความสนใจทางการเมืองด้วย

ชาฟฟี, แม็คลอค และวาคแมน (Chaffee, McLeod and Wackman, 1973) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "Family Communication Patterns and Adolescent Political Participation" ในปี 1966 พบว่า เด็กจากครอบครัวที่ได้รับการปลูกฝังให้รู้จักแสดงความคิดเห็นและการโต้แย้งในเรื่องต่างๆ นั้น จะสนใจและมีส่วนร่วมในทางการเมืองสูงกว่าเด็กจากครอบครัวที่ไม่ได้รับการปลูกฝังในเรื่องดังกล่าว ส่วนครอบครัวที่พ่อแม่มีความรู้ทางการเมืองน้อยกว่าบุตร จะสนับสนุนให้เด็กแสดงความคิดเห็นได้ แต่ต้องเป็นความคิดเห็นที่ไม่ส่งผลกระทบต่อความสามัคคีกลมเกลียวในครอบครัวนั้น ในขณะที่ครอบครัว ซึ่งพ่อแม่และบุตรที่ไม่สนใจมีส่วนร่วมทางการเมืองเลย ก็จะปล่อยปละละเลยในเรื่องการส่งเสริมความคิดทางการเมือง

ริชมอนด์ (Richmond, 1977) ได้ศึกษาความรู้และทัศนคติที่มีต่อสิ่งแวดลอมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาในประเทศไทย พบว่า นักเรียนมีความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมในระดับต่ำ แต่มีความคิดรวบยอดทางสิ่งแวดล้อมกว้างขวางพอสมควร และมีทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อมเป็นไปในทางบวก เมื่อศึกษาถึงความแตกต่างทางด้านเพศ ปรากฏว่า นักเรียนชายมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมดีกว่านักเรียนหญิง แต่ไม่มีความแตกต่างกันในด้านทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อม